

BİR ROMAN, BİR AĞITLA HAÇİN'DE ERMENİ OLAYLARI

Yrd. Doç. Dr. Bülent ARI

Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, bulentari01@gmail.com

Özet

Makale, giriş, ağıt kavramı, Çukurova ağıtları, romanın tahlili, romanla ilgili değerlendirmeler sonuç kaynakça kısımlarından oluşmuştur.

Ağıt kavramı ve Çukurova ağıtları kısmında ağıtların dünden bugüne gelişimi ve Çukurova'da yaşayan ağıt söyleme geleneğinden söz edilmiştir. Romanın tahlili yapılırken on sekiz bölümden oluşan romanın aslına sadık kalınarak ele alınan özet kısmı da aynı şekilde on sekiz bölüm halinde verilmiştir.

Romanla ilgili değerlendirmeler kısmında roman üzerinde incelemeler yapılırken, araştırmayı daha gerçekçi bir hale getirmek ve anlatımı desteklemek için romandan alıntılar kullanılmıştır. Yine bu bölümde romanın ortaya çıkmasının ilham kaynağı olan Haçin Ağıdı da değerlendirmeye dahil edilmiş; çalışmanın çıkış noktası olarak Haçin Romanı ve Haçin Ağıdı'nın merkez alındığı ifade edilerek, muharebe yıllarında Ermenilerin Fransız desteği ile devlet kurma çabaları, bu esnada Ermenilerin bölge halkına yaptıkları eziyet ve işkenceler; milli mücadelenin bölge halkı arasında nasıl oluşup geliştiği ile çete hareketleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında ise bir ağıt ve romanla değerlendirilip incelenen söz konusu çalışmanın bu alanda araştırma yapacaklara yol göstereceği ifade edilmiş; bu bölgede yaşanan olayların insanlığa ibret dersi olması ve benzer olayların bir örneğinin tekrar yaşanmaması dileğiyle makale tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Haçin, Haçin'de Ermeniler, Roman, Ağıt, Amerikan Mektebi, Çukurova, Zebercet Coşkun*

WITH A NOVEL AND A LAMENT ARMENIAN INCIDENTS in HAÇİN

Abstract

This article is consisting of introduction, the concept of lament; the laments in Çukurova; the analysis of the novel "Haçin" evaluations related to the novel; a conclusion and references.

In the part related to the concept of lament and the laments in Çukurova, the tradition of lamenting in Çukurova and the development of laments in time are mentioned. While the novel is analysed, the summary part is given in 18 chapters as well as novel itself.

In the part dealing with the evaluations related to the novel, while the novel is analysed, quotations from the novel are given to make the research more realistic and to support the narration. Again in this part, Haçin Lament, which was the source of inspiration for the novel, is included in the evaluation. As it is pointed out the novel Haçin and Haçin Lament were taken as the starting points of the research and together the efforts of the Armenians with French to establish a government during the Turkish war of independence; how they tortured the local people and how national struggle was established among local people and the movements of gangs were underlined.

In the Conclusion part, it was concluded that this study, which was carried out as a result of the evaluation of a lament and a novel, will help those who will make further researchers in the area; that the events experienced in Çukurova should be a lesson learned through a misfortune for people in the world and the article was concluded wishing that no such events will ever occur in the world.

Key Words: *Haçin, Armenians in Haçin, Novel, Lament, American School, Çukurova, Zebercet Coşkun*

Giriş

Çukurova ve çevresinde Ermeniler ve Türkler yıllarca iç içe birlikte yaşamışlardır. Saimbeyli (Haçin) ve çevresi buna güzel bir örnektir. Ele alınan roman (Haçin) sık sık gündeme gelen ve gelmeye devam edecek gibi görünen Türk-Ermeni ilişkilerine Haçin düzleminden bakmaktadır. İnsan ve insan davranışları üzerine kurulan roman ilçede yaşayan Türkleri, Ermenileri, bölgedeki Amerikan Koleji'nde olup bitenleri; kısacası ilçede yaşanan ızdırap dolu günleri, 1920 yılı Nisan-Ekim ayında bölgede kaymakamlık yapan Ermeni asıllı kaymakam Garabit Çallıyan'ın (Romanda Çalyan Karabit olarak geçmektedir.) hatıra defteri-bu defter 1954 yılında toprağın altından çıkarılarak tarihçi Cezmi Yurtsever tarafından çözülmüştür.- ve bölgede söylenen Haçin ağıdına dayanarak yeniden yorumlamaktadır. Romana göre işgal yıllarında bölgede Rumlu ve Haçin'de Türk – Ermeni karışıktır. Şâr Köyü Ermeni Köyü, Kân ise Türk köyüdür. Bu yerleşim yerleri karşı karşıyadır.

Bölgede zaman zaman küçük çaplı Ermeni isyanları ile karşılaşmıştır. Ancak Fransız işgali ve Fransızların bölgeye getirdikleri Ermeniler, bölgede Fransız destekli Ermeni katliamlarının başlamasına neden olmuştur.

Bölgede bir Kilikya Ermeni Krallığı fikrini destekleyen Fransa, Adana ve İskenderun bölgeleri üzerinde Ermenilerin tarihi rolleri bulunduğu kabul görmesinden yanaydı. Böylece Fransa Çukurova'da kurulacak bir Ermeni devleti sayesinde Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan müdahalesini önleyebilecekti. Bu şekilde Suriye'deki egemenliğini perçinlemiş olacaktı (Hatipoğlu, 2001: 45).

Bu olaylara paralel olarak Fransızlar işgalden hemen sonra bölgeye 70.000'i Adana ve köylerine, 12.000'i Dört Yol'a, 8.000'i Haçin'e, geri kalanı da Kozan civarına olmak üzere 100.000 Ermeni'nin yerleşmesini sağlamıştı (Coşkun, 1967: 25). Böylece Fransız Ermeni işbirliği Çukurova ve Güneydoğu Anadolu için büyük bir felaket olmuştur. Bu felaketin en önemli yansımalarından biri de Saimbeyli'de gerçekleşmiştir.

Aslen Haçinli olan İstanbul Hukuk mezunu, kaymakamlıktan önce Ceyhan çevresinde avukatlık yapan Haçin Kaymakamı Garabit Çallıyan, bölgedeki gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı şu sözlerle dile getirmiştir: "Haçin'de yaptıkları kötülüklerin insanlığa sığar yanı olmayıp, yalnız soy ve ulusumuzun ve onları yöneten çok bayağı kimselerin kişisel çıkarları doğrultusunda açıkça yürütülen suçlar olduğunu, bu suçların insanlık tarihine ve ulusumuza bir leke olduğunu açıklıkla duyuruyorum. Eğer adalet, yasalar bunları cezalandırmazsa, o adaleti, o yasaları yok sayarım.

Mitralyöz ve otomatik ateşi yağdıranların, içeride eli kolu bağlı, savunmadan yoksun tutsakların, soydaşları olması; dolayısıyla onların öldürülmesine gerekçe edilemezdi." (Onar, 2001: 268).

Aynı şekilde bölgede yaşanan bu sıkıntıların Mağaralılarca Osmanlı Hükümeti makamlarına da iletildiğini görüyoruz:

Haçın jandarma komutanı Kirkor Efendi, komutasındaki otuz Ermeni süvarisinden kurulu müfrezesinin Yamanlı, Kayarcık, Kazıklı köyleri İslam halkını baskı altına aldıkları, Kayarcıklı Hacı Yahya, Höketçe Köyünden Hacı Hüseyin Ağa, Kan köyünden Molla Mehmet, Molla Musa adındaki kişilerin bir bilinmez yere götürüldüklerinin haber alındığı ve Adana iline sınırı olan komşu müslüman halk ile Göksün ve Aziziye halkının heyecana kapılarak silahla Adana bölgesine saldıracakları, askerimiz bulunan bölgede heyecanın önüne geçilmeye çalışılmaktaysa da köylülerin durdurulmadığını bildirmektedir. Bu heyecana neden olan Haçın ve Feke Ermenileriyle, Ermeni jandarmalarının ölçü sınırları içine getirilmesi rica olunur (Hatipoğlu, 1989: 106-108).

Tutanak önce Sivas'taki 3. Kolorduya oradan da İstanbul'daki Savaş İşleri Bakanlığına, Savaş İşleri Bakanlığı da İç ve Dış İşleri Bakanlıklarına bildiriyor. Ancak hükümetin halktan kopuk olması, bakanların da yaptırım gücünden yoksun olmasından dolayı bir sonuç alınmıyor.

Bölgede zulüm yapan Ermenilerin bunu Fransız güçlerine dayanarak yaptıkları da unutulmamalıdır. Bu işkenceler Tufan Bey komutasındaki kuvvetlerin 16 Ekim sabahı Haçın'e girmesiyle son bulur. 18 Ekim günü Tufan Bey'in oluru ile Develili Osman Coşkun, kaymakam vekili olur ve Haçın (Saimbeyli) kurtulur (Onar, 2001: 348).

Ancak yaşanan tüm bu acı olayların Saimbeyli (Haçın) ve çevresinde gözü yaşlı analar babalar, öksüz, yetim çocuklar bıraktığını görüyoruz. Bunun sonucunda da insanların acılarını, üzüntülerini ağıtlara dökerek vahşetin boyutlarını ortaya koyduklarını, bu acı anıları tarih sayfalarına taşıdıkları görülmektedir. Bu trajik olayları konu alan Haçın Romanı da insanlara ibret olsun diye kaleme alınmış olmalıdır.

Bu çalışmada Fransız işgali ile başlayan bu olaylar, o dönemde dile getirilen Haçın ağıdı ve -bu ağıt ile Garabit Çallıyan'ın hatıralarından esinlenerek oluşturulan ve yukarıda sözü edilen- 1975 yılında Zebercet Coşkun tarafından kaleme alınan Haçın romanından yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Haçın romanının yazarı Zebercet Coşkun, 1966 yılında edebi hayata adım atmış; ilk yazıları "Efsaneler şehri Bursa" ve "Efsanelerle Anadolu" Eflatun, "Tarih içinde Gemlik" Gemlik Körfez Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Yazarın "Elmanın Kurdu" ve "Tarihe Düşülen Dipnot:Haçın ve Çallıyan efendi" adlı iki romanı daha vardır. Yazar, Haçın romanı ile "1975 Milliyet Roman Yarışması Ödülü" almıştır. Yazarın söz konusu romanı (Haçın) değerlendirilirken öncelikle tarihsel bir zemin üzerine oturtulmuş, ardından ağıt kavramının Türk kültüründeki yerinden bahsedilmiş ve roman dış-ıç yapı olarak ele alındıktan sonra özetlenmiş, ardından roman (Haçın) ile romanın son bölümündeki ağıt, geniş bir değerlendirmeye tabi tutularak çalışma, belgeler ile roman ve ağıttan alınan örnek metinlerle çözümlenmeye çalışılmıştır.

Ağıt Kavramı ve Çukurova Ağıtları

Ağıtlar Anadolu insanının sanatçı yönünü ortaya koyan en doğal belgelerdir. Ağıt söyleyen adsız ozanlar, acılı günlerin acılı olayların etkisi ile sanatçı kişiliklerini hiç zorlanmadan ortaya koyarlar.

Anadolu'nun birçok yöresinde hâlâ canlılığını koruyan ağıt söyleme geleneğinin tarihimizin derinliklerine dayandığını Kırgız Destanı "Manas"ta Kahraman Manas Alp'in ölümü üzerine Saykal Kız'ın kafilesindeki dokuz kız, dokuz gelinin, on sekizinin birden ağıt yakmasından anlıyoruz (Yardımcı, 1990: 3).

Bunun yanı sıra Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügât-t Türk'ünde:

"Alp Er Tonga Öldü mü

Issız acun kaldı mı

Felek öcün aldı mı

Emdi yürek yırtılır" şeklinde ağıtların yer almasından da tespit edilmiştir.

İslamiyet öncesi devirlerde "sagu" terimi ile karşılanan ve "sıgtamak" yani ağlamak fiilinden türemiş olan ağıda Kerkük Türklerinde "sızlamağ", Türkmencede "ağı", Azerbaycan'da da "ağıt" karşılığı verilmiştir (Yardımcı, 1990: 3).

Ağıt kavramı Hun Türklerinin Gömme ve yuğ törenlerinden beri milli bir gelenek haline gelmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Ağıt, sevilen kişiye seslenir. Ağıt yakan ağıtçılar, Çukurova yöresinde çoğunlukla kadınlardan oluşur. Hatta bu yörede ağıt yakan, bunu meslek edinen kadınlar da vardır. Ölüm olaylarında ölünün arkasından ağıt yakacak birisi olmazsa ağıtçı tutarlar. Tutulan kişi ölen kişi hakkında bilgi edinir ve ona göre ağıtını düzerek çevredekilerin duygularını harekete geçirir. Hatta ağıtçı, dörtlüklerle söylediği ağıdı içinde her iki dizde bir durup, daha coşkunca bağırır, haykıra haykıra ağlar.

Yöredeki ağıtlarda doldurma dizelere rastlanmaz. İçtenlik, akıcılık ağıdın tümünü kapsar. Çünkü çok kısa süre içerisinde bilinmezse, sonsuza gidenle tek yönlü son bir ifade içinde bulunan ağıtçı içindekini olduğu gibi dile getirir.

Ölümün gelişinde yaş sıralaması izlemesi, acının şiddetini bir ölçüde azaltır; ancak henüz gelin olmamış bir genç kızın ölümü, tüyü bitmemiş bir delikanlının ölümü veya işkence görerek ölen bir kişiye yakılan ağıtlarda acının şiddeti çok daha yoğundur.

"Haçın" Romanının Tahlili

Dış Yapı:

1.Romanın Adı: Haçın (Yörenin adının Haçın, Hacın, Haçın şekilleri de vardır.)^(Onar; 2001:16)

2.Yazarın Adı: Zebercet Coşkun

3.Romanın Basıldığı Yer ve Baskı Tarihi:Ankara, Milliyet Yay. Eylül, 1975

4.Anlatım Tekniği: I. Ve III. Kişi ağzından

5.Yer: Çukurova yöresindeki Haçın adlı kasabadır. Bunun dışındaki yerler Haçın'ın etrafındaki köylerdir. Kirkot (Ermeni Mahallesi), Ermeni Mahallesi, Çolak Deresi, Hamurcu Gediği, Rumlu(Ermeni ve Türklerin birlikte yaşadığı kasabadır, ancak Haçın'e göre Türklerin çoğunlukta olduğu bir kasabadır.) Karsavuran, Höketçe, Tirtot Hanı, Şar (Ermeni köyü), Kan (Türk köyü), Akpınar ve Karapınar (Çerkez köyleridir), Ortaköy, Gürleşen (Türk köyleridir)

6.Zaman: Fransızların bölgeyi işgal yılları (1918-1922)

7.Kahramanlar:

7.a.Asıl Kahramanlar: Mürsel Efendi, İsmail, Naime, Fatma Hanım, Mihran Katayan, Seta, Miss cold, Faik, Çalyan Karabit, Aram Çavuş, Cebeciyan

7.b.Diğer Kahramanlar:Zekiye, Hüsnü, Dürüye, Mihran Katayan'ın kızı, babası, annesi, Kayalıoğullarının Mehmet Efendi, Makbule Hanım, Makbule Hanım'ın annesi ve babası, Cemal Efendi, Ahmet (Makbule Hanım'ın Oğlu), Hasan (Makbule Hanım'ın kardeşi), Hoç Ağazade, Zahit Süleyman, Vehbi Efendi, Sultan, Sora, Hacı Tartatyan, Hapıkyan, Ohannes Homporsun, Kirkor...Kalabalık bir şahıs kadrosuna sahip olan roman, Türk – Ermeni çatışmasını farklı kollardan ama aynı hedef için birleştirir. Kalabalık şahıs kadrosuyla köy ve köyde yaşanan olayların geniş tutulması romanın gerçekçiliği yönünden kuşumuz kalmamasını sağlar.

Gaytancızade Mürsel Efendi: Doğma büyüme Haçınlıdır. 50 yaşlarında orta boylu, tıknaz, kara gözlü, kara kaşlı biridir. Türk mektebinde hocadır. Haçın'ın önde gelenlerindedir.

Fatma Hanım: Mürsel Efendi'nin eşidir. Tombul ve kısadır. Türk kadını temsil eder. İtaatkar, çocuklarına ve kocasına bağlı ve namusu için ölümü göze alan birisidir. Kocasının gözüne dahi bakamayan Fatma Hanım , muharebede karşı çıkmayı baş kaldırmayı öğrenir.

Faik: Mürsel Efendi'nin 12-13 yaşlarındaki oğludur. Muharebenin ne olduğunu bilmeden, fark etmeden yine nasıl olduğunu bilemeden ölen Gaytancızade fertlerindedir.

İsmail: Mürsel Efendi'nin oğludur. Sarı saçlı, sarı tenli, ince yüzlü, uzun boyludur. Gezici başkatipdir. Sara'ya aşiktir ama önce vatan felsefesiyle ön plana çıkar.

Naime: Mürsel Efendi'nin en küçük kızıdır. Amerikan mektebine giderken ortalığın karışmasıyla babası onu mektepten alır. Bu mektebe gidişi Naime'nin hayatını kurtaracaktır.

Mihran Katayan: Mürsel Efendi'nin Ermeni olan çocukluk arkadaşıdır. Mürsel Efendiyle yaşttır. Muallim mektebinde Mursel Efendiyle beraber hocadır. Hiçbir zaman Mürsel Efendiyle dostluğunu bozmayan sağlam karakterli birisidir.

Seta: Mihran Katayan'ın eşidir. Daima onu Fatma Hanım'a destek verirken görürüz. O da kocası gibi insani vasıflarını hiçbir zaman unutmaz.

Miss Cold: Romandaki neredeyse tek tarafsız şahıstır. Amerikan mektebinin müdüresidir.10 yıldır Türkiye’de olup aslen Amerikalıdır. İnsanların eşit olduğunu düşünen Haçin’in denge ideolojisinin sembolüdür; çünkü Haçin’de manastır, kilise, cami hep bir aradadır. Miss Cold değişmeyen fikirleriyle mektebi olayların dışında tutmaya çalışır. Ne yazık ki bunda başarılı olamaz, mektep yağmalanır.

Çalyan Karabit: Kilikya devletini kurma ideolojisiyle Haçin’e gelen bir yöneticidir. Haçin’deki insanlara zarar vermeden hoşgörü politikasıyla Haçin’de Fransız mandasında bir Ermeni devleti kurmak ister; ama yakalandığı humma sonucu otoriteyi başkalarına devretmek zorunda kalır. Haçin’e Kuva-yı Milliye’nin girmesiyle, adı bilinmeyen birisi tarafından Ermeni olduğu için öldürülür.

Aram Çavuş- Kirkor: Birisi Ermeni askeri, diğeri bölük komutanıdır. Her ikisi de Türkleri öldüren, eziyet etmekten hoşlanan, Türk evlerini yağma eden kişilerdir.

Konu

Roman, muharebe yıllarında Ermeni ve Türklerden oluşan büyük bir kasabada ve çeşitli yerlerde yaşanan olayları, işgalleri katliamları anlatmaktadır.

Roman, aslında genel olarak işgal yıllarında bütün Osmanlı topraklarının ateş çemberi içine aldığı yıllarda Ermeniler’in devlet kurma çabasını, Orta Toroslardaki Haçin kasabasından hareketle anlatır. Milli mücadelenin halk arasında aşamalı bir biçimde nasıl oluştuğunu, çetelerin oluşumunu göstermesi açısından önemli bir yapıttır. Aynı zamanda günümüze kadar tartışılan Ermeni tehcirinin öncesinde Türklerin yaşadığı katliamlar gözler önüne serilir.

Muharebe gerek Türkler gerekse Ermeniler için birer ateşten gömlektir. Roman Gaytancızade Mürsel Efendi’nin ve ailesinin tanıtılmasıyla başlar. Bu şahıs tanıtıldıktan sonra bölgedeki Ermenilerin amaçları açıklanır. Ermeniler burada Fransızların himayesinde bir Kilikya devleti kurma çabasındadırlar. Haçin’de çeşitli devlet görevleri verilen Ermenilerin halka eziyeti, yağmaları, Türkler’in Kuva-yı Milliye çetelerini kurlmalarını sağlar. Ermenilerin Haçindekilere eziyeti, Kuva-yı Milliye’nin Haçin’e inmesine kadar sürer. Telef olan halk ve yıkılmış olan ocaklardan geriye Naime ve İsmail kalır.

Romanın Özeti

1. Bölüm

Türk ailesi olan Mürsel Efendi ve ailesi, Ermeni Katayan ve ailesi tanıtılır. Romanın ilk bölümünde yer, zaman, kişiler tamamen tasvir edilmiş olup, Türk-Ermeni komşuluk ilişkilerinin anlatılması için birer zemin hazırlamıştır.”-Şu perdeyi indir! Dedi görmesin gözlerim kale kilisesini!.. Bir daha da hiç açma...Ermeniden korkmam ben...Ermeni ne ki? Komşumuz, Kardeşimiz...Benim ağırıma giden kalenin tepesine dikilen şu Fransız Bayrağı...”(Coşkun, 1975:24)

Ayrıca bu bölümde Kuva-yı Milliye'nin oluşum sinyalleri de genç beyinlerden İsmail, Zahit ve Süleyman tarafından aktarılır. Faik'in ağzıyla anlatılan bu belirsizlik aslında vatanın o anki durumuna işaretir. Sorgudan dönen Ermenilerden Bedros'un toprağı öpüşü ve Ermeniler'in dönüş coşkusu anlatılır.

2. Bölüm

Sorgudan dönen Mihran Katayan Efendinin evini yanmış görürüz, yaşadıkları buhran dile getirilir. Mihran Efendi'nin çocukluk arkadaşı Mürsel Efendi ile dostça kucaklaşır ve onun yanına yerleşir. Mihran Katayan sürgün yıllarında anne ve babasının ölümü, kızlarını koleraya kurban verişini anlatarak savaşın portresini çizer.

Bu dönüşle beraber kaymakam Hilmi Bey'in yerine Ermeni bir kaymakam gelir ve Ermenilere devlet görevleri verilir. Haçın'de olaylar Kayalıoğlu Mehmet'in tutuklanmasıyla başlar. Kendisi nöbetçi Ermeni jandarmalara rüşvet vererek kaçır. Kaçtığı öğrenilen Mehmet Efendi'nin evini jandarmalar basar. Mehmet Efendi'nin eşi ve çocukları evdedir. Mehmet Efendi'yi evde bulamayan jandarmalar, Makbule Hanım'ı karakola götürürler. Aram Çavuş'un Makbule Hanım'ı karakolun önünde tacizi, annesini savunmak üzere Aram Çavuş'a saldıran Ahmet'in tartaklanması, olayı izleyen Ermeni jandarmaların gülüşmeleri, Aram Çavuş'un Makbule Hanım'ı tekmelemesi, savaşın şiddetini, içerisinde bulunulan ahlaki çöküntüyü ve insanlık dışı uygulamaları ortaya koyar.

3. Bölüm

Bu bölümde Zekiye, Naime, Sultan, Süleyman ve Sara hakkında bilgi verilir. Ardından bir düğün ortamıyla karşılaşırız. Süleyman evlenecektir. Süleyman da İsmail gibi gezici katiptir. Düğününün ortasında silahı olması bahanesiyle karakola alınır. Aslında Süleyman, Zahit, İsmail'in karakola çekilmeleri birer bahanedir. Ermeniler Halep'e sürgün edildikleri günün acısını yavaş yavaş çıkarmaya başlarlar.

Bu arada düğün evindeki konuşmalardan Makbule Hanım'ın karakolda 20 gün işkence gördüğü anlaşılır. Karakola çekilen Zahit'i bırakmalarına rağmen Süleyman ve İsmail bir süre daha tutulurlar.- Mürsel Efendi, Mihran Katayanlar sürgünden döndükten sonra onlara evini açmış; evinde misafir etmiştir.- Mürsel Efendi ve Mihran Katayan, belediye meclisi azası Hacı Tartanya'ya giderler. Bir bohça ile ricalarını yerine getirmeye çalışırlar. Türk olduğu için Mürsel Efendi'yi yolda indirirler. Sonrasında Mihran Katayan ve Hacı Tartanya özel odalarında konuşurlar.

Bu bölümde Naime'nin Amerikan mektebine gittiği söylenir. Naime'nin kurtuluşuna neden olacak durum bu bölümde işlenmiştir.

4. Bölüm

Bu bölüm karakolda 20 gün alıkonulan Makbule Hanım'ın konuşması ve Haçın'ı terk etmesiyle başlar. Mehmet Efendi karısını almaya gelmiştir. Makbule Hanım'ın eşi uzun süredir kayıptır. Makbule Hanım'ın kardeşi Hasan, eniştesinden haber getirir. Eniştesi ablasını almaya gelmiştir, fakat Makbule Hanım ailesini de

yanına almak ister. İlk ayrılıklar bu gidişlerle başlar Haçin'de. Fakat bundan daha acısı ölümün getirdiği ayrılıklardır. O da Haçin'e adım adım yaklaşmaktadır.

5. Bölüm

İsmail'in salıverildiği gecenin sabahı tasvir edilir. İsmail'in durumu Faik'in gözüyle anlatılır. İsmail'in gözü morarmış, yüzü şişmiş ve sırtı yarılmıştır.

Mürsel Efendi kendi halinde ,düzene uyan; yani Fransızların gelişine adeta boyun eğen bir adamdır. Oğlu İsmail'in Kuva-yı Milliye'ye karışmasını tasvip etmez. Karısının gitme fikrine karşılık Mürsel Efendi karısına el kaldırarak daha sonra pişman olacağı bir karar verir. İsmail ertesi sabah çetelerin yanına giderken Höketçe –Kan- Şar güzergahını takip eder. İlk durak yeri olan Höketçe'de buranın en zengin adamı olan Mehmet Ağazade Hacı Hüseyin Efendi'nin evine gider. Hüseyin Ağa İsmail'e Kuva-yı Milliye'nin ne olduğunu bilmediğini ama bu gavurlardan kurtulmak için onlara destek verdiğini söyler. İsmail'in Hüseyin Ağa'da kaldığı gün Hüseyin Ağa'nın evi Kirkor Efendi tarafından basılır. Hüseyin Ağa Kuvvacılara destek vermekle suçlanır.

Romanda Mustafa Kemal'e yalnızca Kuva-yı Milliye ile birlikte bir defa değinilir. Kirkor, Hüseyin Ağa'nın karılarının üstünü ararken adeta onları taciz eder. Sonra da değerli eşyaları ve Hüseyin Ağa'nın iki oğlunu da alır gider. Hüseyin Ağa'nın iki oğlu ertesi gün yüz sarı lira ve bir kilim karşılığında serbest bırakılır. İsmail serbest bırakıldıktan sonra Kirkor tarafından bir köylüye meydanda işkence yapıldığını görür. İyice kinlenir; İçinden şöyle geçirir: "Çetelere katılacağım ne olursa olsun...Dönmem bir daha..." (Coşkun, 1975: 101)

6. Bölüm

Sara Osman Efendi'nin ilk kızıdır. Osman Efendi'nin İkinci evliliğinden de yedi çocuğu olur. Sara üç yıl Amerika'da okula gitmiştir. Ermenilerin gelmesiyle okuldan alınır.

Ardından Osman Efendi'nin evi basılır ve Sara'nın çeyizi yağmalanır. Osman Efendi de 19 gün tutuklanır. Osman Efendi'nin karısı yağmadan birkaç parça altın kurtarabilmiştir. Bu parayla da Aram'la anlaşarak Haçin'den kaçmayı hedefler. Osman Efendi aynı zamanda Sara'yı Ermeni jandarmalardan kurtarmak ister. Çünkü Ermeni jandarmalar güzel bulduğu kızları alıp götürmektedirler. Osman Efendiler yolda bir çok zorluklarla karşılaşır, buna rağmen yollarına devam ederler. Yolda İsmail'le karşılaşır. İsmail ile Sara birbirlerine karşı duygusal yakınlık içindedirler.

İsmail, Osman Efendi ve ailesine Feke'ye kadar eşlik eder. Ermeniler'in zulmünden kaçan ikinci aile de Osman Efendi'nin ailesi olur.

7. Bölüm

Bu bölümde Haçin'in etrafındaki köyler tasvir edilir. Yine bu bölümde Feke'de oturan Süleyman'ın ailesi tasvir edilir. Süleyman'ın babası Vehbi Bey'den, karısından, kız kardeşi Sultan ve erkek kardeşi Bekir'den bahsedilir. Feke'nin çetelerce alınması ve çan seslerinin susturulması, ezan seslerinin duyulması

Süleymanların evinde coşkuyla anlatılır. Rumlu kurtulmuş fakat Haçın hâlâ Ermeniler'in elindedir. Ermeniler'in tekrar dönmesinden korkan Vehbi Bey'in ailesi Orta Köy'e gider. Babasını getirmek için Bekir'i gönderen annesi, endişelense de Bekir sağ salim geri döner. Bu defa ana Süleyman için yanar yakılır, Sultan'dan vazgeçtiğini söyler.

8. Bölüm

Bu bölümde Haçın'ın son kaymakamı Çalyan Karabit'in ailesinden ayrılması ve göreviyle ilgili düşünceleri tasvir edilir. İşgal kuvvetleri komutanı Mosyö Tvarde'ye göre güçlü idarecilere ihtiyaç vardır. Eski kaymakam yüzünden adam kaçırma, ırza geçme, cinayet işleme gibi birçok suç işlenmiştir. Eski kaymakam ile yeni kaymakam arasında aynı görüş için farklı yöntemler uygulandığını görürüz. Çalyan Karabit, Feke Belediye Reisi ile görüşerek onları Fransız mandacılığına iknaya çalışır."Ermeni – Türk bir arada kardeş kardeş yaşayacağız...Sizlere haksızlık edenler oldu biliyorum...Birkaç fikirsiz Ermeni tüm Ermeni değildir...Sizlere haksızlık edenler en kısa sürede yakalanacak ve cezalarını görecekler...Çetelere yardım ederseniz boşu boşuna kan dökülmüş olacak...Bizim ardımızda koca Fransız ordusu var. Bir yanda bir avuç Türk, diğer yanda koca bir Fransız ordusu" (Coşkun, 1975: 165)

9. Bölüm

Ortalığın iyice karışmasıyla Fatma Hanım Naime'yi okuldan alır. Mürsel Efendi artık camiye bile gidemez. Feke'nin alınabilmesi için ilk toplantının yapılması Haçın'de büyük bir etki yaratır. Ermenilerin korkusu çılgınlık halini alır. Çalyan Karabit bunun için Fransız komutanı Mosyö Tvarde'den yardım ister. Yardım gelene kadar Ermeni yöneticileri Haçın'de Kızıl Haç komiteleri kurarlar. Sahte asker kıyafetleriyle Haçın'deki Türklere gözdağı verirler. Nihayetinde 14 Mart 1920'de Haçın Türk kuvvetlerinin eline geçer.

10. Bölüm

Feke'nin alınmasından sonra başta Mürsel Efendi olmak üzere birçok insan tutuklanır. Olaylardan haberi olmayan kaymakam olayları duyunca tutuklananları serbest bırakır. Feke'den kaçan bir Ermeni genci Haçın'e gelerek "Feke'deki Ermenilerin hepsini topluyorlar deyince", Haçın'de kıyametler kopar. Müslüman erkekler tekrar toplanır. Faik'in dışında Mürsel Efendi'nin evinde erkek kalmaz. Mürsel Efendi'yi görmeye giden Fatma Hanım bu defa eziyetten yüzü tanınmaz hale gelen Zahit'i kardeşi Hüsnü sanır. Hüsnü'yü de aynı vaziyette görmekten korksa da Hüsnü'yü görmek ister."Yürüdü merdivene doğru.Her odanın kapısını açıyor;açıyor ve de hemen kapatıyor.Elleri, ayakları bağlı çıplak bedenler,sopa izleri, kan kan..."(Coşkun, 1975:255) 3.katta Hüsnü'yü görür. Hüsnü hırpalanmıştır; ama bu derece değil. Fatma Hanım cumartesi günü Naime'yi görmeye gider ve bu bölüm sonlanır.

11. Bölüm

Bu bölümde kaymakamın ağır hasta olduğu yani zulmün artacağı belirtilir. Bir grup jandarma soygun çetesi kurmuştur. Bu durum en çok Cebeciyan'ın hoşuna

gider. Bu bölümde birçok insana yapılan işkenceler anlatılır. Ölümler başlar. Zeynep Hanım bu bölümde öldürülür. Diğer yandan Hacı Ağazade Ali Efendi ve oğlu Zahit de mallarını sakladıkları gerekçesiyle işkence edilerek, öldürülür.

12. Bölüm

Bu bölümde Cebeciyan, sözde tutuklulara kendi evlerinden yemek getirmeye çalışmaktadır. Bunun aslının böyle olmadığını bilen kaymakam aslında yağmanın başladığını bilse de, hasta yatağında olduğu için bu duruma ses çıkaramaz. hapisanenin içinde kalan tutuklular bu bölümde kiliselere taşınır. Buna karşı çıkan kadınlar çocuklarının öldürüleceği söylenerek tehdit edilir. Öte yandan Cebeciyan, Fatma Hanım'la beraber olmak istemektedir. Fatma Hanım'a bu isteğini düşünmesi için bir gün süre verir. Fakat Fatma Hanım bunu canı pahasına kabul etmez ve evlerinin önündeki kalede asılarak idam edilir (Coşkun, 1975:294).

13. Bölüm

Bu bölümde Amerikan mektebinde kalan Naime, annesinin öldürüldüğünü öğrenir. Ona burada sahip çıkan Miss Cold, adeta ona anne şefkatiyle yaklaşır. Miss Cold ayrımcılık yapmadan savaşı ve milletleri Naime'ye anlatır. Hepimizin insan olduğunu, Bir Türk'ün, bir Ermeni'nin, bir Fransız'ın birbirinden ayrı olmadığını, somutlaştırarak anlatır. Bu bölümde Faik kaçmak isterken öldürülür.

Çalyan Karabit iyileşmiştir ve artık Kilikya devletinin bir hayalden başka bir şey olmadığını şu sözlerle belirtir: "Bunun acısını yanımıza koymazlar; sonu yok, kurtuluşu yok artık, Hür Kilikya Devleti yok artık..." (Coşkun, 1975: 321)

14. Bölüm

Bu bölümde Ermeni zulmüne yer verilir. Süleyman, Manastır'ın üstlerinde top başındadır. Kaleden kadınların çığlıklarını duyarlar. Süleyman bacısının da onların arasında olabileceğini, namuslarının kirlendiğini düşünür. Daha sonra başları açılmış, üstleri yırtılmış bir şekilde kadınların dışarıya çıktıklarını görür. Süleyman işkenceye götürülen kadın ve çocukların ölmesini daha uygun bulur ve topu ateşler. Yine bu bölümde Hüsnü değişik işkencelere uğrayarak (elini ayağı bağlanılarak, çekiç kullanılarak) öldürülür.

15. Bölüm

Bu bölümde Türk çeteleri Haçin'e iner. Miss Cold, Osman Bey ve Tufan Bey'e mektepteki üç Ermeni kızı göstererek onların korunmasını ister. Bu bölümde Haçin, Ermeniler için ateş çemberi halini almıştır. Kuva-yi Milliyeciler Haçin ele geçirilene kadar temkinli davranır. Erzakları tükenen Ermeniler bu defa mektebi yağmalarlar. Yine bu bölümde Amerikan mektebi Ermeniler tarafından yakılır.

16. Bölüm

Bu bölümde İsmail Naime'yi Süleymanların evinde bırakır. Top sesleri bu defa Haçin'de duyulur. Haçin alınana dek Vehbi Efendiler bu ateş çemberinden Çerkez köyüne kaçarlar. Bu savaşta tarafsız olan Çerkezler Türkleri evlerine almazlar fakat yiyecek yardımı yaparlar. Bir Çerkez kızı, ekmeğin birini kucağında oğlu olan

bir kadına gösterir. Kızının ekmeği yediğini gören Çerkez kadını kızına sinirlenir ve kızını hırpalar. Kucağında çocuğu olan kadının başına neler geldiği bilinmez, başı açık kadın, o an bir ağıt tutturur.

“ Yanarım Allah’ım yanarım, Kanı yelek, kanı kuşak,
Şu benim cahil göynüme, Buna can mı dayanır uşak,
Dezze evin ateşe yansın, Ben öpmeğe kıyamadım,
Kayıl değelem oğlana... Nasıl değdin gavur fişek?

Dezze evin ateşe yansın, Emmim oğlu şurda otur,
Yansın gitsin köşe köşe, Batsın saydığımız hatır,
Bana kanı esvap göndermiş Hasan gadanı olayım,
Yaşa dezzem oğlu yaşa!... Beni de Haçın’e götür!”

Bu bölüm Gizik Duran çetesinin Ermenileri bozguna uğratmasıyla son bulur.

17. Bölüm

Tufan ve Saim Bey’in ikisi de pek çok kahramanlık gösterir.

Türk askerinin ruhunu fetheden komutanlarla Haçın’e inilir. Ermeni çığlıkları ve Türk naraları birbirine karışır bu defa.

18. Bölüm

Haçın diye bir yer yoktur artık. Taş üstünde taş kalmamıştır. Ne Türk, ne Ermeni ne de çeteler kalmıştır.

İsmail ve Naime attan inerler. Naime abisine bir şey soramaz. Artık gidenlerin gelemeyeceğini bilir. Roman şöyle biter:

“İşte Haçın!
Neye yarar?
Bunca kan, bunca acı...
İçine tükürdüğümün dünyası
Haçın kurtuldu...”

Bir Naime çıktı içerden, iki büyük kız daha vardı ama, onların adı sanı kalmadı.

Bir Naime ...
Mürsel Efendi’nin kızı...
Bir de ağıt kaldı o günlerden...
Dilden dile dolaşır hala..” (Coşkun, 1975: 388)

Romanla İlgili Değerlendirmeler

1.Romanda o güne kadar Ermeniler, Çerkezler ve Türklerin aynı bölgede kardeşçe yaşadıklarını görüyoruz. Bu durum, bölgenin o dönemdeki gerçekleriyle

de uyumludur. Çünkü bölgedeki olaylar, Fransızların Haçin bölgesine 8000 toplamda da Adana bölgesine 100 000 Ermeni'yi iskan etmesi ve onları kıskırtması ile başlamıştır. (Coşkun, 1967: 25).

2.Mürsel Efendi ve Mihran Katayan eski komşudurlar, karşılaşıncı sarıllılar ve sürgün dönüşü Mihran Katayan, Mürsel Efendi'nin evinde kalır. Mihran Katayan ve eşi Seta, Mürsel Efendi'nin karısı Fatma Hanımla Mürsel Efendi'yi ve kardeşi Hüsnü'yü görmek üzere Protestan Klisesine giderler; ama içeri alınmazlar Mihran Katayan, Kaymakam'ın yanına çıkar ve şunları söyler:" Sizi ikide birde rahatsız ediyorum, Kaymakam Bey. Hep bu iş için! İçerde bir arkadaşım var, evinde oturuyorum, hem de çocukluk arkadaşım... Kardeşim gibi... Mürsel Efendi... Karısı görüşmek istiyor... (Coşkun, 1975: 246)

Ayrıca Mihran, Mürsel Efendi'nin oğlu Faik'i de evinde saklayarak işkenceden kurtarır (Coşkun, 1975: 270).

Bu ilişki bize dostluğun boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Hatta Mürsel Efendi, Ermeni'den korkmayacağını, onların dostları, kardeşleri olduğunu, asıl ağırına gidenin Fransız bayrağının kaleye dikilmesi olduğunu şu sözlerle dile getirir:" Şu perdeyi indir' dedi sonunda... İndir ki görmesin gözlerim Kale kilisesini... Bir daha açma, hiç açma o yanı...! Ermeni kim, Ermeni ne ki? Olsa komşumuz, kardeşimiz... Benim ağırına giden kalenin tepesine dikilen şu Fransız bayrağı..."(Coşkun, 1975: 24)

Ancak Mürsel Efendi yanılmaktadır. Çünkü Halep sürgününden dönen Ermenilerin bir kısmı da arkasında Fransız desteğini görünce eski dostluklara birer sünger çekmişlerdir:"Ohannes Homporsun. Telgrafçı Homporsun'un babası, mahkeme azasıdır. Ali Efendi'nin eski dostu; Mihran Katayan'la Mürsel Efendi gibi yakınlıkları var, gelmişleri, geçmişleri var birbirlerine...

Anahtarı vereyim! Diyor Ali Efendi. Gece git topla ne var ne yoksa! Yükte hafif, pahada ağır... Yarısını hayvanlara yükle, yarısını al evine götür!... (Coşkun, 1975: 27)

Fakat Homporsun karakol komutanıyla(Teğmen Ohannes) anlaşır ve Ali Efendi'nin oğlu Zahit'in eziyet görerek ölmesine ve ardından Ali Efendi'nin öldürülmesine sebep olur." (Coşkun, 1975: 280)

3.Romanda insanların gördüğü eziyet ve işkence de tüm boyutlarıyla dile getirilir. (Fatma Hanım'ın kardeşi Hüsnü Bey'i)"iki bileğine iki kalın ip bağladılar, yüzü koyun yatırdılar yere. Biri sırtına ayaklarıyla bastırdı, suratı ıslak toprağa dayalı, soluk alamıyor. Hiç acı duymuyor... Hiç hiçbir şey..."La ilahe illallah!", dedi. İki ayak bileğine iki organ bağladılar. Jandarmanın birisi bir ucundan, öteki diğer ucundan tuttular. Urganın biri odanın diğer tarafına, öteki öbür yanına gitti. Artık bağıyor Hüsnü, bitip tükenmiyor çığırışları...

Kalenin tepesinde üç gün, üç gece dikili durdu Hüsnü'nün cesedi...İlk gün akşam oldu, ancak o zaman tükendi soluğu." (Coşkun, 1975: 331)

İsmail yolda giderken Kirkor'u bir adamı kırbaçlarken görür. O anda onu öldürmeyi düşünür; ama bunun çözüm olmadığını çetelere katılıp, savaşması gerektiğini düşünür: "Orta yerde jandarmalar var. Bir de adam... Kalın kara bir direğe iplerle dağlanmış. Şalvar var ayağında, yukarı çıplak, geniş kıllı bir beden, sırtında yol yol kızarıklıklar var. Direğin bir solunda, bir sağında iki jandarma var. Meşin kırbaç havada vızıldadı, adam inliyor. İsmail ayakkabısının ucuyla toprağı tekmiyor. Haykırıyor adam şimdi. Kırbaç durdu bir süre sonra, adamın sesi kesildi." (Coşkun, 1975: 100)

4. Fransızlar bölgeye geldiklerinde tüm kolluk kuvvetlerini ve memurları Ermenilerden seçerler. Fakat bu kişiler eğitimsiz kişilerdir. Romanda bu durum İsmail'in ağzından şu şekilde anlatılır; "İsmail, Kirkor ve Aram Çavuş'u çok iyi tanır. Kirkor doğma büyüme Haçınlidir. Yukarı mahallelerde otururlardı. Bir anası, bir kendisi... Aptal bir oğlandı küçüklüğünde. Sonra gitti bir tanıdığı aracılığıyla Adana'da jandarma mektebine. Az buçuk bellemiş okumayı ama tamamen okuyup yazamıyor. Sürgüne anasıyla beraber gittiler ama yalnız döndü. Haçın karakolunda belli bir süre sürgünden döndüğünde, ama Aram'la geçinemediler. Aram Çavuş'a tepeden baktı Kirkor. Az buz değil sekiz ay mektep görmüş... Aram denen kara cahil... Bir imza atar o da düşününe düşününe; ölçe, biçe... Kirkor'un başına getirmişler Aram'ı.... Dayanamadı, birkaç kez Adana'ya gitti geldi ve Höketçe'ye karakol komutanı tayin ettirdi kendini (Coşkun 1975: 99).

Bunlar cahil kişilerdir, bu yüzden de eziyetin, işkencenin ve rüşvetin önü alınamaz. Bu durumda işgal kuvvetleri komutanı Arminek Efendi'yi kaymakamlıktan alır ve Çalyan Karabit'i göreve getirir. O daha ılımlıdır. Türk halkını iknaya çalışarak şunları söyler: "Ermeni, Türk bir arada kardeş kardeş yaşayacağız... Sizlere haksızlık edenler olduğunu biliyorum. Birkaç fikirsiz Ermeni tüm Ermeni değildir. Sizlere haksızlık edenler en kısa sürede yakalanacaklar ve cezalarını görecekler... Yine kardeş kardeş yaşayacağız... Çetelere yardım ederseniz boşu boşuna kan dökülecektir. Bizim ardımızda koca bir Fransız ordusu var... Bir yanda bir avuç Türk, diğer yanda koca bir ordu. Desteklemeyin onları." (Coşkun, 1975: 166) Diyerek onları dostluğa ve öte yandan Fransız mandacılığına iknaya çabalar.

Ancak olayların gelişiminden kaygı duyan sağduyulu Kaymakam, şöyle bir tespit de bulunur: "Bunun acısını yanımıza koymazlar. Sonu yok, kurtuluşu yok artık. Hür Kilikya Devleti yok artık... Böyle soysuzlaşan Ermeni milletinden Tanrı bile elini çeker..." (Coşkun, 1975: 321)

Roman kurgusunda Çalyan Karabit'le ilgili anlatılanlar gerçeklerle de örtüşmektedir; çünkü bölge kaymakamı Çalyan Karabit'in buradaki olayları önleyemediği için, ancak bunları not defterine aktararak vicdanını rahatlattığını görüyoruz: "İslamları daha çok güvenlik altında bulundurmak için Cebeciyan'a okula alması buyruğunu verdim. Topladığım 62 ekme ve 7 şinik bulguru Hükümet dairesine gönderiyorum. 30 okka ve 20 ekme verilmemiş; zavallılar aç bırakılmışlar." (Çamurdan, 1975: 25)

Daha da açık olarak Ermeni kolluk kuvvetlerinin yaptıklarından rahatsızlığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Haçin’de yaptıkları kötülüklerin insanlığa sığar yanı olmayıp, yalnız soy ve ulusumuzun ve onları yöneten çok bayağı kimselerin kişisel çıkarları doğrultusunda açıkça yürütülen suçlar olduğunu, bu suçların insanlık tarihine ve ulusumuza bir leke olduğunu açıklıkla duyuruyorum. Eğer adalet, yasalar bunları cezalandırmazsa, o adaleti, o yasaları yok sayarım.”

... Mitralyöz ve otomatik ateşi yağdıranların, içeride eli kolu bağlı, savunmadan yoksun tutsakların, soydaşları olması; dolayısıyla onların öldürülmesine gerekçe edilemezdi (Onar, 2001: 268).

5. Romanda İsmail’le birlikte Kuva-yi Milliye kavramı devreye girer. Yöredeki zenginler ne olduğunu bilmezler. Bu kısım bize Küçük Ağa ve Yaban romanlarını çağrıştırır. Ancak burada farklılık, bu duruma rağmen gavur yiyeceğine sen de ye diyerek ona yardımlarını sürdürürler.

İsmail, Mustafa Kemal’e ve Kuva-yi Milliye’ye inanmıştır. Osman Efendi’nin kızı Sara’ya duygusal yakınlığı olsa bile Halide Edib’in Ayşe’si gibi kurtuluş için çalışır, duygularını arka plana atar (Coşkun, 1975: 130).

İsmail aslında çetelerin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Çetelerin vahşet, işkence peşinde olmadıklarını şu sözlerle dile getirir; “Biz gavur kızı kesmek için dövüş etmiyok. Haçin için, milletimiz için...” (Coşkun, 1975: 338) Roman kurgusuna baktığımızda çetelerin, Kuva-yi Milliyecilerin yüzeysel bir şekilde verildiğini; faaliyetlerinin, yapılarının pek belirgin olmadığını görür.

6. Roman kurgusunda Mürsel Efendi’nin karısı Fatma Hanım’ın iffetini korumak için ölümü tercih edişi ve asıldıktan sonra günlerce kale direğinde sallanması, bize orada günlerce asılı kalanın Fatma Hanım’ın bedeni olmadığı aslında orada sallanın bedeninin Türk kadınının iffet bayrağı olduğunu düşündürür. Onu adeta simgeleştirir.

7. Romanda yazarın daha çok Türk kahramanlarının dramına yer verdiği; Türklere yardım etmek için roman kurgusuna giren Seta ve Mihran dışında günlük yaşam içerisinde Ermenilerin yer almadığı görülmektedir.

8. Romanda bir de Amerikan mektebi gerçeği vardır. Burada 300 öğrenci, 8-10 öğretmen varken, işgalle birlikte Türk öğrenciler okuldan alınırlar. Ancak Miss Cold savaşa rağmen eğitim-öğretimi sürdürmeye devam eder. Eğitimle siyaseti birbirine karıştırmaz. Mürsel Efendi’nin kızı Naime’yi okuluna geri kabul eder, onun hem hamisi olur hem de onu eğitir. Ona anne şefkatiyle yaklaşır. İnsanların aslında dininden, dilinden, ırkından değil yapılan kötülükler yüzünden birbirlerine düşman olduğunu şu sözlerle dile getirir: (Miss Cold, Naime’nin annesinin ipe çekildiğini duyunca O’nu karşısına alır)

“-Türk’ün, Amerikalının, Fransız’ın ya da bir Ermeni’nin hiçbir yanları farklı değil ki... Olamaz ki... İnsanlar hep birdir... İnsan diye yaratmış onları Tanrı...

- Olur mu? Hiç öyle şey olur mu? Alin’le ben aynı olur muyum hiç?

- Aynı değilsiniz elbet... Çünkü o kötüdür, o can yakmaktan hoşlanır. Sen iyi bir kızsın... Aynı değilsiniz, farkınız bu... Yoksa bir iğne soksam ikinizin de canı yanar. Senin kanın alsa O'nun da öyle...

- Ermeni Türk bir mi diyorsunuz?

- Öyle olması gerek... Ermeni bir anneden doğsaydın öyle bilecektin kendini... Sen sensin... Nerde olursan, ne olursan ol...

- Neden dövüşüyoruz öyleyse?

- Bazen dövüş gereklidir, dedi Miss Cold. Kardeşler de dövüşür... Hakkını almak için dövüş gereklidir bazen... Ama kardeşlerin gibi olmalı bu...

- Alin'le biz kardeş miyiz?

- Elbette!

- Sevmiyorum O'nu, gavur kızı...

- Beni seviyor musun?

- Seviyorum, hem de pek çok...

- Ben de gavur kıyım, neden seviyorsun? Alin canını yakıyor, ben hoş tutuyorum... Senin sevmediğin kötülük..." (Coşkun, 1975: 304)

O, okulun güvenli olduğunu, telsizlerinin olduğunu tehlike anında hemen Amerikalıları çağıracağını düşünerek okulun dokunulmazlığı olduğunu düşünür. Ama aslında durumun İsmail'in dediği gibi olduğu (İsteddiği kadar telsizi olsun... Böyle zamanlarda kim kimi dinler? Ellerindeyse gelsin Amerikalılar! Fransızlar gelsin kurtarsınlar Haçın'ı...) ortaya çıkar. Çünkü Ermeni çeteleri aç kaldıklarından Amerikan okulunu basarlar. Miss Cold ise olayı Mustafa Kemal ideolojisini yansıtan bir tutumla yorumlar: "Geldikleri gibi giderler!" Fakat onlar, okulu yakıp Miss Cold'u da en zayıf yerinden yaralayarak giderler (Coşkun, 1975: 352).

9. Savaşın sonra Mürsel Efendi'nin ailesinden geriye İsmail ile Naime kalır. İsmail gelecekte umutludur. Gelecek günlerin hayal ettiği gibi olacağını düşlerinde kanın, ateşin yerinin olmadığını ifade eder Naime'ye.

Ama tüm bu acıklı olaylardan yaşananlardan sonra da geçmişi anlatan, gelecek nesli uyandıran, onları uyanık olmaya çağırın, bir ağıt kaldı geride. Dillerden dillere dolaşın, günümüze kadar ulaşın; "Haçın Ağıdı."

9 Mart 1920'de Temsilciler Kurulu Başkanı Atatürk'ün ulusal kuvvetleri eyleme geçirdiği günlerde Saimbeyli'de Ermeniler'in acımasızlığı hat safhaya ulaşmıştı. Ocak ayı içerisinde tutsak ettikleri Genco Çavuş'u çarmıhta yüzüyor, Yarpuzlu Mustafa Efendi'yi ranzaya çiviliyorlardı. Mustafa Efendi'nin yengesi bu olayların tanığı Melek Hanım, tüm bu olayları şu şekilde dile getirmektedir:

Kadanı alayım kayınım

Son görgün de bu muydu

Çifte kurşun sıkılınca

Düşek yerin su muydu (Onar, 2001: 230)

Yine aşağıdaki dörtlüklerde -ağıtta- ifade edilen işkenceler, romanda da benzer şekilde karşımıza çıkar. Ali Bey'in oğlu Zahit'in kolları ve bacaklarından bağlanarak, tırnaklarının sökülmesi (Coşkun, 1975:277), ayrıca karakolda anlatılan işkençe sahneleri" Elleri ayakları bağlı çıplak bedenler. Sopa izleri kan kan...Kuru kan, taze kan."(Coşkun 1975:255)ve Kaledeki işkenceler, "Ermeniler ellerindeki son iki Türk'ün tekini kale içinde şehit etmişler. Başu bir yanda, bedeni bir yanda..."(Coşkun 1975:381)"Orta yerde jandarmalar var. Bir de adam... Kalın kara bir direğe iplerle dağlanmış. şalvar var ayağında, yukarı çıplak, geniş kıllı bir beden, sırtında yol yol kızarıklıklar var. Direğin bir solunda, bir sağında iki jandarma var. Meşin kırbaç havada vızıldadı, adam inliyor. Haykırıyor adam şimdi. Kırbaç durdu bir süre sonra, adamın sesi kesildi." buna örnek gösterilebilir. (Coşkun, 1975: 100)

Baş katibi öldürdüler
Değneğinen döve döve
Kürt Genco'yu yüzüyorlar
Özne gibi öve öve

Başucunda geziyorlar
İfadeler yazıyorlar
Ayan olsun Doğan Bey'e
Memurları yüzüyorlar (Onar, 2001: 230)

Ayrıca söz konusu ağıtta bebekler ve kadınlara yapılan işkencenin boyutları da insanın içini ürpertecek derecededir:

Bebek pişmiş ye diyorlar
Et yapışmiş gömleğine
Kıyma Aram Çavuş kıyma
Yavrucaklar ölüyorlar (Yalgın, 1992: 275)

Çam sarioğlu koca gavur
Bebekleri kaynatıyor
Gün görmemiş hanımları
Süngü ile oynatıyor (Coşkun, 1975: 389)

Haçin Romanı'nda da kadınlara yapılan tacizlerle, bebek ve kadınlara yapılan muameleler ağıtta ifade edilenlerle örtüşür. Kirkor, Hüseyin Ağa'nın eşlerinin üstünü ararken adeta onları taciz eder. Saçlarından ayaklarına kadar her tarafını yoklar:"Her yanını yavaş yavaş elden geçiriyor Kirkor. Uçkurunu bile çözdürdü. Bacaklarına, ayak bileklerinin oralarına dek..." (Coşkun, 1975: 97)

“Kirkor iki bebeyi nasıl serdi yere, dün değil evvelsi gün. Anasıyın öcünü onlardan aldı. Parmaklarımızı kulaklarımıza bastırdık. Gözlerimizi dizlerimize kapadık. Kirkor iki bedenın ikisini sererken yere. Dün değil, önceki gün.” Öldürme geleceğim diye bas bağııyor avrat; Geçti! Gelmesine gene geleceksin ya... artık bebelerini kurtaramazsın (Coşkun, 1975: 290).

Mürsel Efendi'nin eşi Fatma Hanım, Komutan Cebeciyan'la birlikte olmak istemediği için, Haçın meydanında asılır. Mürsel Efendi de kendisine yapılan işkencelere dayanamayarak ölür (Coşkun, 1975: 294).

Yine yukarıdaki ağıtta ifade edildiği gibi Kuva-yı Milliyeciler Haçın'e girdiklerinde yanmış, çürümüş veya yeni ölmüş”Yorganın ortasında upuzun, kaskatı bir ceset...Çırılçıplak, teni mor ve de kara... Yorganın içi kanlı. Küçük bir çocuk bu, öleli de pek çok olmamış...Koku yok...” çocuk cesetleriyle karşılaşırlar. (Coşkun, 1975:379)

Bu ağıtın yazıldığı sıralarda bahsedilen kıyımı önlemek için Kilikya komutanı Doğan Bey de Haçın'e doğru yola çıkmış; 13 Temmuz 1920'de Doğan Bey ve Tufan Bey Haçın'i düşürmek için saldırıya geçmiş, ancak tünel benzeri sığınaklara yatık mermi yollu silahların bir etkisi olmamış; sonuçta da sığınakları yıkacak, bozacak silah olmadıkça Haçın'in düşürülemeyeceği kanısına varılarak saldırılar durdurulmuştur. Bu olay Melek Hanım'ın dizelerinde şu şekilde dile getiriliyor (Onar, 2001: 300);

Hançer bıçak açıcılar
Gayri bizi kesiciler
Ayan olsun Doğan Bey'im
Urumlu'yu basıcılar (Onar 2001: 327)

Ayrıca bunun ardından Urumlu'yu basarak Ermeniler'i bozguna uğratan, Koza ve çevresinde çete hareketini yönlendiren Gizik Duran'a da ağıtında yer vermiştir (Onar, 2001: 365):

Urum yolunun ağzında
Kötünlü Duran mı duran
Allah uzun ömür versin
Şöhretli gavur kıran
...
Oy Duranım oy Duranım
Ayrılık zor, toy Duranım
Dolan da gel kadını alırım
De ki ölmedim yalanım...

Sonuç

Sonuçta, bir roman ve bir ağıtta dile getirilen Haçin, Ermenilerden ve Türklerden oluşan büyük bir kasabanın belgelere dayanan acıklı bir öyküsüdür.

Bu belgeler de şunu çok açık ve net göstermektedir ki, Haçin'de mağdur edilen taraf Türk tarafıdır. Bunu hem roman, hem ilham alınarak yazıldığı Haçin ağıdı ortaya koymaktadır. Ağıt sözlü anlatı ürünü olduğu için halkın yaşadığı sıkıntıları içsel bir şekilde dile getirir. Buradan hareketle ağıt metni ve -ki ağıtlar sosyal tarihe de kaynaklık ederler-roman metni ile tarihsel belgeler arasındaki benzerlikler, olayların gerçeklik değerini artırmaktadır.

Bu tür edebiyat eserlerinin sayısı arttığı ölçüde Türk-Ermeni ilişkileri daha iyi bir zemine oturacak ve bu konuda araştırma yapanlara yol gösterecektir.

Aynı zamanda tekrar benzer olayların yaşanmaması için bazı insani değerleri zedelemekten uzak durma konusunda insanlığa katkıda bulunarak bir ibret dersi işlevi görecektir.

Haçin kurtuldu, ya yaşananların bıraktığı iz!..

Kaynakça

Coşkun, T. (1967). *Kadirli Milli Mücadelesi ve Hatıralar*. Kadirli: Kadirli Basımevi.

Coşkun, Z. (1975). *Haçin*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Çamurdan, C. (1975). *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*.

Hatipoğlu, S. (1989). *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*. Ankara: K.B.Y.

Hatipoğlu, S. (2001). *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri)*. Ankara: Atatürk Arş. Mrk. Yay.

Onar, M. (2001). *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantılarıyla Saimbeyli*. Adana: Adana Valiliği Kül. Yay.

Yalçın, A. R. (1992). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: K.B.Y.

Yardımcı, M. (1990). "Ağıt Söyleme Geleneğimiz ve Kadirli Kozan Yöresinde Söylenen Ağıtlar". *I.Karacaoğlan Sempozyumu Bildirileri*. Adana.